

Wojciech Drzeżdżon

Wpływ zmian w edukacji na system wartości młodego człowieka

Studia Gdańskie. Wizje i rzeczywistość 4, 24-34

2007

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Wojciech Drzeżdżon*

Wpływ zmian w edukacji na system wartości młodego człowieka

Zadania edukacji związane z funkcjonowaniem człowieka winniśmy rozpatrywać, uwzględniając jego relacje ze społeczeństwem, z innymi ludźmi, jak też jego stosunek do pracy i kultury. Dlatego należy zgodzić się z Charlesem Handym, gdy stwierdza: „Wierzyłbym mocniej w Narodowy Program Edukacji, gdyby się bardziej zajmował sposobami nauczania niż treścią, ideałami zaś i ludźmi przynajmniej tyle, ile teoriami i przedmiotami”¹.

Kształcenie spełnia wiele funkcji: rozszerzając przede wszystkim zakres wiedzy niezbędnej dla współczesnego człowieka, kształtuje tym samym wyobraźnię potrzebną do zrozumienia związków przyczynowo-skutkowych zarówno w sferze życia gospodarczego, jak i społeczno-politycznego. W swoich podstawach stanowi przesłankę przygotowania młodzieży do szeroko pojętego współuczestnictwa w życiu społecznym. W toku zdobywania wiedzy i nabywania umiejętności w środowisku szkolnym powinny zostać ukształtowane te cechy, które umożliwią wejście bez trudności w rodzinne, społeczne i zawodowe życie człowieka dorosłego². Zmienny świat wymaga podjęcia trudu ustalania współczesnych kryteriów postępu i tworzenia określonego systemu wartości. Nie można tego uczynić bez przewartościowania roli systemu edukacji, zadań i funkcji nauczycieli, rodziny, a także instytucji wychowujących społeczeństwo. Wyznacznikami systemu edukacji są: system wartości, ideały społeczne, aspiracje i oczekiwania ludzi, właściwe dla danego okresu historycznego potrzeby oraz możliwości cywilizacyjno-techniczne i ekonomiczne społeczeństwa.

Procesy transformacji społeczno-politycznej zachodzące pod koniec XX wieku w Europie, a także otwarcie na zewnętrzne prądy kulturowe, przyczyniły się zdecydowanie do destabilizacji tego, co ukonstytuowało współczesnego człowieka,

* Dr Wojciech Drzeżdżon, Gdańska Wyższa Szkoła Humanistyczna, ul. Biskupia 24 b, 80-875 Gdańsk, e-mail: wdrzezdzon@op.pl.

¹ Ch. Handy, *Głód ducha. Poza kapitalizm. Poszukiwanie sensu w nowoczesnym świecie*. Tłum. J. Pieńkiewicz. Wrocław 1999, s. 167.

² B. Śliwerski, *Program wychowawczy szkoły*. Warszawa 2001, ss. 6–15.

społeczeństwo oraz instytucje. Nie wpłynęło to pozytywnie na stan wartości wyznawanych przez młodych ludzi w Polsce. Uwidacznia się to zwłaszcza w licznych formach patologizacji życia społecznego. Nasiliła się przestępczość, w tym przestępczość zorganizowana. Jaskrawiej zaznaczyły się takie plagi, jak alkoholizm, narkomania, patologie w rodzinie, rozwój sekt, nepotyzm oraz korupcja. Gdybyśmy nawet chcieli stwierdzić, że morale społeczeństwa ma się dobrze, ta sytuacja nie pozwala nam na takie stwierdzenie.

Czynnikiem niezwykle destruktywnym jest również bezrobocie, które w znaczącej mierze ogarnęło większe aglomeracje miejskie, szczególnie te, które powstały w procesie przyspieszonej industrializacji i urbanizacji. Bezrobocie, które przybiera różne formy³, jest dzisiaj zjawiskiem powszechnym we wszystkich częściach świata. Obejmuje ono coraz większą liczbę ludzi, stanowiąc nieustanne zagrożenie dla osób pracujących lub przygotowujących się do podjęcia pracy. Problemem jest bezrobocie wśród młodzieży⁴. To właśnie ono ma największy wpływ na kreowanie życiowych postaw młodych ludzi w naszym kraju⁵. Gotowość i szczerą wolę podjęcia pracy oraz wzięcia na siebie odpowiedzialności za rozwój ekonomiczny i społeczny w obliczu bezrobocia prowadzi u nich do frustracji. Bezrobocie poniża człowieka w jego własnych oczach, wywołując poczucie bycia kimś niepotrzebnym, odrzuconym przez społeczeństwo, stąd też trwałe bezrobocie grozi deformacją osobowości człowieka, popycha go w stronę różnych uzależnień i subkultur, rozwija poczucie niskiej wartości i obniża twórcze możliwości. Wówczas postawą często przyjmowaną staje się niestety postawa „od” – brak świadomości, jaką wartością jest praca.

Sama edukacja jest natomiast sferą rozwoju. To właśnie ją można nazwać najszerszą działalnością o spójnym charakterze podejmowaną w celu przekazywania wiedzy, kształcenia umiejętności, rozwijania i doskonalenia człowieka we wszystkich dziedzinach w ciągu całego życia. Powszechnie uznaje się również, że edukacja jest zarówno celem, jak i środkiem rozwoju, ponieważ człowiek to istota ze swej natury przeznaczona do stałego wychowania⁶.

Uczestnicy dyskusji nad kształtem współczesnej szkoły, analizując jej funkcję wychowawczą, coraz większą uwagę zwracają na sferę osobowości młodego człowieka. To ona nadaje kierunek ludzkiemu myśleniu i działaniu, inspiruje do zdobywania wiedzy i umiejętności niezbędnych człowiekowi do aktywności. Wychowawcza funkcja szkoły sprowadza się zatem do aktywizowania uczniów i motywowania ich do podejmowania różnych rodzajów działań, które przez uczenie się powinny prowadzić do uznania wartości. Współczesna dydaktyka postuluje

³ T. Boruta, *Życie społeczno-ekonomiczne*. [W:] T. Boruta, J. Mazur, A. Zwoliński, *Katolicka nauka społeczna*. Częstochowa 1999, ss. 274–275.

⁴ D. Wojtczak, *Bezrobocie wśród młodzieży*. „Praca Socjalna” 2005, nr 1, ss. 15–28.

⁵ *Polityka społeczna. Wybór tekstów źródłowych – część 1*. Red. J. Kida. Radom 1999, ss. 186–189.

⁶ J. W. Botkin, M. Elmandjra, M. Malitza, *Uczyć się – bez granic. Jak zewrzeć „lukę ludzką”*. Raport Klubu Rzymskiego. Tł. M. Kukliński, Warszawa 1982.

więc zastąpienie prymatu wiadomości prymatem rozwoju osobowości. Oznacza to zasadnicze przeobrażenie dotychczasowego pojmowania celów wychowania. Tradycyjny układ: wiadomości – sprawności (umiejętności) – postawy (system wartości) zostaje zastąpiony nowym porządkiem: postawy (system wartości) – sprawności (umiejętności) – wiadomości⁷. Ta zmiana oznacza przesunięcie akcentu na kształcącą i wychowawczą funkcję nauczania – uczenia się. Rozwój jest istotną wartością, swoistą prawdą o człowieku, który powstrzymując rozwój, w jakimś sensie powstrzymuje również życie. Paul Lengrand dostrzega potrzebę zmodyfikowania obecnego systemu oświatowego. Według niego okres nauki szkolnej powinien wyposażyć uczniów w umiejętność ustawicznego uczenia się, rozwinąć zainteresowania i motywować do uczenia się. Podstawową zasadą kształcenia jest zdaniem Lengranda zachowanie ciągłości i systematyczności procesu uczenia się, co z jednej strony zapewnia stały rozwój, a z drugiej – chroni przed zdezaktualizowaniem zdobytej wiedzy⁸. W dyskusjach na temat współczesnej szkoły coraz dobitniej podkreśla się cele i treści kształcenia oraz wychowania, które w konsekwencji mają przygotować młodego człowieka do życia i pracy w gospodarce rynkowej.

Przedłużenie edukacji na okres całego życia ludzkiego wymaga zwiększenia liczby instytucji oświatowych, zróżnicowania form i środków kształcenia jak też form i środków wychowawczych oraz zapewnienia ich powszechnej dostępności. Należy usunąć sztywne, nieprzekraczalne bariery. Każdemu człowiekowi winniśmy zagwarantować najbardziej odpowiednią dla niego formę kształcenia i wychowania, biorąc pod uwagę jego zdolności i potrzeby, czas i możliwości. Z powyższych rozważań oraz szerokiego rozumienia procesu edukacji wynika coraz częstsze używanie terminu „społeczeństwo wychowujące”⁹. Pojęcie uczenia się jest nierozdzielnie związane z indywidualną odpowiedzialnością człowieka za własny rozwój przez kształcenie. Zapewnienie dostępu do kształcenia wymaga jednak stworzenia warunków społecznych umożliwiających realizację tej strategii. Oznacza to, że agenda rządowa musi opracować politykę i przyznać środki, które w idealnej sytuacji uwzględniałyby kontekst formalny (tj. kształcenie w ramach systemów edukacji), ale także kontekst nieformalny (odrębny od systemu oświatowego, lecz powiązany z organizacjami czy instytucjami funkcjonującymi w społeczeństwie) lub kontekst obejmujący kształcenie incydentalne (wszelkie zajęcia czy działania podejmowane przez same jednostki). Wyrażenie „edukacja

⁷ Z. Sroga, *Nauczyciel przedmiotów zawodowych jako wychowawca*. „Szkoła Zawodowa” 1997, nr 2, s. 34.

⁸ P. Lengrand, *Obszary permanentnej samoedukacji*. Tłum. I. Wojnar i J. Kubin. Warszawa 1995, s. 20.

⁹ Społeczeństwo wychowujące to społeczeństwo, w którym następuje przenikanie szeroko pojmowanej działalności edukacyjnej, społecznej, politycznej i ekonomicznej do wszystkich środowisk, rodzin – do życia obywatelskiego w ogóle. Społeczeństwo wychowujące zapewnia każdemu członkowi odpowiednie środki i programy samokształcenia i samowychowania, umożliwiając ich swobodny wybór.

przez całe życie” bardzo dobitnie wskazuje na potrzebę polityki państwa jak również systematycznych i stanowczych działań w tym zakresie.

Współczesna szkoła powinna być zatem środowiskiem innowacji, a nauczyciele w swoich działaniach powinni sprawnie i skutecznie korzystać z możliwości, jakie niosą narzędzia informacyjno-komunikacyjne, ponieważ zgodnie z tym, co notuje Federico Mayor¹⁰ w Raporcie UNESCO z 1999 roku zatytułowanym *Przyszłość świata*, „[...] klasyczne systemy i formy edukacji nie nadążają za realiami ekonomicznymi i społecznymi”, a nauczyciele „[...] byli, są i pozostaną filarem edukacji na wszystkich poziomach. Nowe technologie są tylko narzędziem, instrumentem, który – pomagając rozwiązywać problemy – może jednocześnie przyczynić się do wzrostu nierówności”¹¹. Jednym z celów współczesnego człowieka jest odniesienie życiowego sukcesu, droga do tego sukcesu polega zaś na poszerzaniu horyzontów edukacyjnych. Edukacja musi jednakże mieć jasno ukierunkowane przesłanie aksjologiczne. Oczywiście, nauka to domena intelektualna, uczyć znaczy jednak również uczyć dobrze żyć, a także wskazywać drogi, którymi warto kroczyć.

Przyszły rozwój Polski, zwłaszcza po ujednoczeniu rynku w ramach Unii Europejskiej, zależy i będzie zależeć od poziomu wykształcenia obywateli. Tylko ludzie wykształceni, pracowici, twórczy, głęboko uspołecznieni i wrażliwi mogą wpłynąć na polepszenie standardu życia społeczeństwa. W tym kierunku przebiegają zmiany w systemie oświaty zapoczątkowane reformą w 1999 roku. Reformowanie oświaty rozpoczęło się pod wpływem radykalnej zmiany ustroju społeczno-politycznego Polski, osiągając w kolejnych fazach transformacji ustrojowej i społecznej lat 1989–1999 różne stadia rozwoju i wdrożeń. Ustawa o systemie oświaty¹² reguluje kwestie związane ze spełnianiem obowiązku szkolnego i obowiązku nauki. Zgodnie z ustawą nauka jest obowiązkowa do ukończenia osiemnastego roku życia. Reforma systemu edukacji nie tyle została zaplanowana, ile wymuszona przez zmieniające się warunki funkcjonowania polskiego społeczeństwa. W wyniku nowelizacji ustawy wprowadzono zmiany dotyczące nowego ustroju szkolnego, polegające na utworzeniu nowych typów szkół i modyfikacji okresu nauczania na poszczególnych szczeblach edukacji. Strukturę szkolną przekształcono z dwuszczeblowej na trzyszczeblową (szkoła podstawowa, gimnazjum, liceum). Pierwszy etap nauczania, sześciolatek nauczanie podstawowe (wiek 7–12 lat) został podzielony na dwa cykle dydaktyczne. Przez pierwsze trzy lata trwa kształcenie zintegrowane, bez podziału na przedmioty, a przez kolejne trzy lata – kształcenie blokowe, w którym tradycyjne przedmioty połączone są w większe całości. Przyjęcie takiej struktury to wyjście naprzeciw naturalnym cechom rozwojowym młodego człowieka.

¹⁰ Federico Mayor, dyrektor generalny UNESCO w latach 1987–1999.

¹¹ F. Mayor, *Przyszłość świata*. UNESCO 1999. Red. nauk. przekładu W. Rabczuk. Warszawa 2001, s. 378.

¹² Dz.U. 1991, nr 95, poz. 425, z późniejszymi zmianami. Jednolity tekst ustawy: Dz.U. 1996, nr 47, poz. 211. Nowelizacja ustawy: Dz.U. 1998, nr 117, poz. 759.

Podczas nauczania początkowego przekazywane są dziecku podstawowe umiejętności szkolne, a więc czytanie, pisanie i liczenie. Głównym kryterium doboru treści kształcenia jest na tym etapie oparcie się na przykładach z otoczenia najbliższego dziecku, a dla celów wychowawczych – rozwijanie takich cech, jak wrażliwość, patriotyzm, ciekawość świata. Dla uczniów klas 4–6 został wprowadzony cykl nauczania blokowego, który umożliwia wypełnienie rysującej się dotąd wyraźnie luki między edukacją elementarną a tradycyjnie rozumianym nauczaniem przedmiotowym. Dziewięciolatek przeżywa etap poszukiwania tożsamości i miejsca w społeczeństwie. Temu procesowi musi towarzyszyć odpowiednie działanie szkoły. Powinno ono polegać z jednej strony na stopniowym zwiększaniu stawianych przed dzieckiem wyzwań intelektualnych, z drugiej zaś na pozostawianiu mu możliwie dużego wymiaru czasu na rozwój społeczny. Wyjście ucznia spod opieki jednego, z reguły uwielbianego wychowawcy stawia go wobec nagłej konieczności sprostania zwielokrotnionym wymaganiom, określonym przez nowych dla niego nauczycieli. Może to prowadzić do napięć emocjonalnych powodujących niekiedy spadek motywacji do nauki i niepowodzenia szkolne. Ten cykl kształcenia jest okresem zaznajamiania dziecka z całościowym obrazem otaczającego je świata, a także okresem rodzenia się poczucia autonomii ucznia. Jest to też czas dojrzewania do świadomego określenia swojego miejsca w społeczeństwie. Proces ten dokonuje się również w szkole przez kształtowanie aksjologicznych relacji wewnątrzklasowych i wewnątrzszkolnych, wobec stopniowo malejącego wpływu wychowawczego nauczycieli.

Drugi stopień kariery szkolnej to trzyletnie gimnazjum. Dotychczasowa struktura systemu szkolnego utrzymywała negatywne zjawiska będące wynikiem dojrzewania młodych ludzi, na przykład: zmniejszenie zainteresowania nauką, nasilenie konfliktów z nauczycielami, demonstracja postaw niechętnych szkole. Obecny system edukacji stwarza szansę lepszego dopasowania oferty edukacyjnej do potrzeb i możliwości uczniów, a co za tym idzie – poprawienia skuteczności oddziaływań szkoły. Uczeń wkraczający w wiek gimnazjalny staje przed nowymi zadaniami. Przygotowania poczynione w poprzednim okresie nauczania pozwalają formować go na świadomego i samodzielnego partnera nauczycieli w procesie edukacji. Te trzy lata nauki mają wprowadzić ucznia w język i treści dziedzin ludzkiej wiedzy oraz przygotować go do dokonania wyborów edukacyjnych odpowiednich do jego uzdolnień i osiągnięć. Na tym etapie w nauce skupia się nie tylko funkcja dydaktyczna szkoły, ale także jej funkcja wychowująca. W świadomości ucznia powinno się ostatecznie ukształtować przekonanie o istnieniu ściślejszej zależności między wysiłkiem związanym z nauką, wartościami i perspektywami życiowymi.

Szkoły ponadgimnazjalne dzielą się na trzyletnie liceum profilowane, umożliwiające uzyskanie świadectwa dojrzałości, i dwuletnią szkołę zawodową, kończącą się egzaminem zawodowym oraz dającą możliwość dalszego kształcenia w dwuletnim liceum uzupełniającym. Obok dwuletniego liceum uzupełniającego, umożliwiające absolwentom szkół zawodowych uzyskanie świadectwa doj-

rzałości, jest jeszcze szkoła policealna, dająca możliwość uzupełnienia wykształcenia zawodowego, która może się kończyć egzaminem zawodowym¹³.

Jak zauważa Mirosław J. Szymański, propozycję nowej struktury systemu szkolnego dość trudno jednolicie ocenić. Autor wskazuje na niekorzystne opóźnienie rozpoczynania terminu studiów, co w konsekwencji będzie opóźniało usamodzielnienie się i aktywność w życiu społecznym¹⁴. Zdaniem autora powodzenie reformy zależy od tego, „czy rzeczywiście nauczyciele w bardzo szybkim tempie zdołają opanować nowe metody kształcenia i wychowania [...], ważne jest, aby zapowiedziane kierunki zmian nie pozostały jedynie deklaracjami na papierze”¹⁵. Dla Henryki Kwiatkowskiej „ucząca się szkoła” to „uczący się nauczyciel”, dlatego „działanie nauczyciela na rzecz zmiany (w tym również zmiany rozwojowej ucznia) jest tym skuteczniejsze, im bardziej nauczyciel sam podlega procesom rozwojowym, im bardziej jest świadomy siebie, a także świadomy realizacji przez szkołę jego własnych potrzeb zawodowych (poznawczych, sprawnościowych), a także egzystencjalnych (np. potrzeby uznania, autonomii)”¹⁶. W okresie wdrażania reformy zmieniły się proporcje w zakresie liczby miejsc w szkołach ponadpodstawowych: wzrosła liczba uczniów w szkołach średnich, przede wszystkim w liceach ogólnokształcących, natomiast znacznie zmniejszyła się liczba uczniów w zasadniczych szkołach zawodowych. Na początku lat dziewięćdziesiątych ustaliły się one w przybliżeniu na porównywalnym poziomie w każdym typie szkoły (34% – ZSZ, 31% – średnie szkoły zawodowe, 32% – LO)¹⁷.

Zadania szkoły wynikają z zadań edukacyjnych państwa, z przedstawionego ideału wychowania określonego przez instytucje oświatowe. Jest nim kształtowanie najpierw wszechstronnie rozwiniętej osobowości człowieka¹⁸. Adam Solak wśród tak pojętych ideałów wychowania wyróżnia:

- wychowanie człowieka uczciwego, rzetelnego, wyposażonego w umiejętności współżycia z innymi ludźmi;
- wychowanie wolnego obywatela państwa demokratycznego, rozumiejącego dokonujące się przeobrażenia w różnych dziedzinach życia i uczestniczącego w nich, znającego swoje prawa i obowiązki;
- wychowanie człowieka rozumiejącego sens zjednoczenia Europy i umiejącego obiektywnie ocenić skutki wynikające z obecności we wspólnocie;
- wychowanie do udziału w życiu kulturalnym;
- wychowanie do odpowiedzialności za własny los przez znajomość uniwersalnych prawd o życiu ludzkim, umiejętność wyborów wartości służących doskonaleniu własnej osoby i społeczeństwa¹⁹.

¹³ Narodowe Obserwatorium Kształcenia i Szkolenia Zawodowego. *Raport 2000*. Warszawa 2000, s. 114.

¹⁴ M. J. Szymański, *W poszukiwaniu drogi. Szanse i problemy edukacji w Polsce*. Kraków 2004, s. 22.

¹⁵ Tamże, ss. 22–23.

¹⁶ H. Kwiatkowska, *Edukacja a nauczyciel. Konteksty, kategorie, praktyki*. Warszawa 1997, s. 52.

¹⁷ Mały Rocznik Statystyczny 1999.

¹⁸ H. Czarniawski, *O wartości pracy człowieka*. Lublin 1998, ss. 110–143.

¹⁹ A. Solak, *Wychowanie i praca. Studium współzależności*. Tuchów 2003, ss. 70–71.

Czesław Banach przedstawia bilans systemu edukacji w latach dziewięćdziesiątych. Do korzystnych zmian zalicza: decentralizację systemu kierowania i zarządzania, rozwój samorządności lokalnej oraz uspołecznienie szkół i autonomię uczelni, wzrost wskaźnika skolaryzacji na poziomie średnim oraz radykalny wzrost na poziomie wyższym, a także rozwój niepublicznego sektora edukacji, upowszechnienie się różnych naukowych orientacji pedagogicznych oraz innowacji i eksperymentów edukacyjnych, wielość alternatywnych programów nauczania i podręczników do wyboru. Jako zjawiska negatywne wymienia: znaczący spadek udziału oświaty i szkolnictwa wyższego w strukturze PKB, znaczący spadek wynagrodzeń nauczycieli, przedłużające się prace i rozstrzygnięcia w sprawach podstaw programowych i programów nauczania oraz standardów wymagań edukacyjnych, regres w opiece nad dzieckiem oraz w świadczeniach socjalnych i zdrowotnych dla uczniów i studentów, zakłócenia w dialogu i negocjacjach MEN z różnymi podmiotami polityki edukacyjnej²⁰.

Czasy „wielkiej zmiany” w Polsce są poważną szansą i wyzwaniem, ale także zagrożeniem dla procesów rozumienia i kształtowania koncepcji rozwoju i hierarchii wartości oraz ich wdrażania w sferze edukacji. Analizując zmiany systemu edukacji, musimy pamiętać, że najważniejszą sprawą dla wychowania i wykształcenia młodego człowieka są wartości, kryteria i drogi ich wyboru oraz związane z nimi problem wzorca osobowego współczesnego i przyszłego Polaka. Edukacja – pojmowana jako proces wielostronny, wielofunkcyjny, a także interdyscyplinarny i nieustający – przebiega w trzech wymiarach czasowych: przeszłości, teraźniejszości i przyszłości, we wszystkich tych wymiarach dotyczy zaś środowiska lokalnego, kraju, Europy i świata. Na jej cele wpływa stan globalnego sporu o wartości, z których część traci społeczną aprobatę i siłę oddziaływania, niektóre zostają odrzucone, inne nabierają istotnego znaczenia. Naukowcy zajmujący się problematyką wartości wymieniają różne ich grupy. Wartości jest wiele. Istnieje zatem jakiś zbiór, który w czasie badań usiłujemy rozpoznać. Wyniki badań okazują się jednak niejednoznaczne, mamy do czynienia z różnorodnością rezultatów. Rodzi to nowe pytania. Nie otrzymaliśmy wyjaśnienia, co kształtuje hierarchie wartości, na przykład u młodzieży szkolnej, studentów i nauczycieli. Zadaniem edukacji jest niewątpliwie kształtowanie wartości uniwersalnych: prawdy, dobra, piękna. Wśród wartości współcześnie uznawanych za uniwersalne szczególne miejsce zajmują też prawo do życia w wolności, podmiotowość i tożsamość człowieka, godność, odpowiedzialność, swobody obywatelskie, patriotyzm, życie wolne od zagrożeń wojną, demokracja, pluralizm polityczny i światopoglądowy, uczciwość, tolerancja, rodzina, edukacja, zdrowie i jego ochrona, możliwość samorealizacji, praca oraz godziwy poziom życia materialnego i duchowego.

W raporcie interdyscyplinarnego Komitetu Prognoz „Polska w XXI wieku” pt. *W perspektywie roku 2010* podjęto próbę określenia cech wzorca osobowego

²⁰ Cz. Banach, *Reforma edukacji w Polsce – dziś i w perspektywie*. „Nowa Szkoła” 2000, nr 10, ss. 30–34.

człowieka przyszłości. Człowiek, zgodnie z takim wzorem, powinien być aktywny i przedsiębiorczy, zdolny sprostać wymaganiom konkurencyjnej gry sił ekonomicznych w gospodarce rynkowej, mieć wrażliwość humanistyczną, prezentować szacunek dla wartości wyższych i motywację do bezinteresownych działań społecznych, cechować się kulturą moralną i kulturą uczuć, być pozytywnie motywowany do działań i decyzji, zdolny do zachowań empatycznych (otwartości na drugiego człowieka), uspołeczniony, umiejętnie budujący więzi międzyludzkie. Powinien również odrzucać model życia zdominowany przez „mieć”, powinny go określać poczucie godności, samodzielność myślenia i kreatywność²¹. Kształtowanie systemu wartości młodego człowieka odbywa się więc przy znaczącym udziale różnych form edukacji, samokształcenia oraz uczestnictwa zarówno w kulturze wyższej, jak i masowej. Zmieniający się, niepewny i zagrożony świat stawia przed edukacją takie problemy oraz obszary działań, jak: problematyka ekologiczna, zdrowotna, społeczno-moralna, kultura, tożsamość i humanizacja stosunków społecznych, sprawy bezpieczeństwa i ładu w świecie, kształtowanie zdolności egzystencjalnej ludzi do sterowania własnym życiem. W procesie wychowania i samowychowania, jako sposobie poznawania świata i układania się z nim, niezbędna jest nauka o wartościach – aksjologia – zarówno ogólna, jak i pedagogiczna, która ukierunkowuje i wspomaga ludzi w kształtowaniu ich stosunku do świata, rozumieniu praw i powinności oraz kształtowaniu planów edukacyjnych i życiowych. Jak podaje *Raport w sprawie obecności aksjologii systemów wartości w procesie edukacyjnym* „[...] młodzież staje wobec wielu problemów i sytuacji konfliktowych, nie umie poradzić sobie z nimi, podejmować odpowiednich decyzji. Dlatego oczekuje wsparcia ze strony starszych i szuka odpowiedzi w różnych systemach etycznych. [...] Sama dydaktyka, sposób realizacji wielu przedmiotów ma duże znaczenie dla wprowadzania młodych ludzi w świat wartości. Szczególną rolę do spełnienia mają w tym zakresie przedmioty humanistyczne i kulturalne”²².

Dla Kazimierza Denka, autora książki *Aksjologiczne aspekty edukacji szkolnej*, problem aksjologicznych aspektów edukacji w okresie wyzwań i megatrendów cywilizacyjnych oraz transformacji ustrojowej i integracji europejskiej jest obszarem strategicznym i rozstrzygającym o przygotowaniu programowo-metodycznej reformy systemu edukacji, a także edukacji nauczycieli. Nie da się sensownie traktować edukacji poza systemem wartości, a dyskursy o wartościach w procesie kształcenia przybierają często krańcowe formy. „Wyzwaniom nadchodzącego XXI wieku – sądzi Kazimierz Denek – może sprostać tylko człowiek wielostronnie wykształcony, zdolny do myślenia w kategoriach innowacyjnych i alternatywnych, energiczny, sprawny, wrażliwy na wartości, uznający je za dyrektywy postępowania, drogowskazy życia, czyli człowiek pełny”²³.

²¹ *W perspektywie roku 2010*. Warszawa 1995, s. 84.

²² *Raport w sprawie obecności aksjologii systemów wartości w procesie edukacyjnym*. Oprac. Cz. Banach z zespołem. [W:] *Świat wartości i wychowanie*. Red. W. Szewczuk. Warszawa 1996, ss. 374–375.

²³ K. Denek, *Aksjologiczne aspekty edukacji szkolnej*. Toruń 1999, s. 61.

Zadaniem edukacji jest przygotowanie młodzieży i dorosłych do dialogu kultur i wartości, do obrony wartości cywilizacji humanistycznej oraz do przeciwstawiania się aksjologicznemu relatywizmowi i upowszechnianiu opcji minimalistycznych. Dlatego edukacja humanistyczna, filozoficzna, etyczna i kulturalna powinny nie tylko dostarczać nowoczesnej i atrakcyjnej wiedzy, ale także uczyć przez działanie, umożliwiając zdobywanie życiowych doświadczeń. Nie straciła na aktualności teza postawiona w raporcie UNESCO *Uczyć się, aby być*: „Demokratyczna oświata powinna przygotowywać do rzeczywistego korzystania z demokracji [...] działalność wychowawcza powinna być powiązana ze sprawiedliwą, skuteczną i demokratyczną praktyką”²⁴. Zmieniający się kształt świata i przeobrażająca się polska rzeczywistość stawiają przed edukacją takie problemy i obszary działania, jak: ekologia, kultura, tożsamość i humanizacja stosunków społecznych, odnowa postaw moralnych, bezpieczeństwo wewnętrzne i zewnętrzne, suwerenność i integracja europejska, równość szans rozwoju ludzi w aspekcie realizacji praw człowieka. W takim duchu powinny być kształtowane podstawy programowe, programy nauczania oraz standardy egzaminacyjne, a także podręczniki i inne materiały dydaktyczno-wychowawcze, które mają określać zadania edukacyjne szkół oraz pożądane postawy jak też zapewnić przygotowanie ludzi do funkcjonowania w demokratycznym, rynkowym i informacyjnym społeczeństwie.

Edukacja powinna ułatwiać ludziom postrzeganie rzeczywistości jako zespołu wartości. Uczący się musi je umiejętnie poznawać, w wyważony sposób dokonywać ich selekcji i przyjmować te z nich, które mogą być przydatne do kształtowania rzeczywistości i jego samego. Oprócz wiedzy i wyobraźni w edukacji trzeba również natchnienia i chęci poszukiwań, stawiania pytań i formułowania problemów, a także kształtowania umiejętności ich rozwiązywania. Świat przełomu wieków, w dobie „społeczeństwa informacyjnego” i „społeczeństwa wychowującego”, wymaga od edukacji nakierowania na problemy teraźniejszości, a przede wszystkim przyszłości – jej świata wartości, wyborów oraz jednostkowych i wspólnotowych decyzji. Procesowi globalizacji nie oprą się i szkoły. Zajmują w nim istotne miejsce, kształtując, a następnie rozwijając postawy. Włodzimierz Goriszowski przewiduje, że globalizacja odcisnie swoje piętno na strukturze społeczeństwa w zakresie jego wiedzy, umiejętności i sprawności. Od nas zależy, czy znajdziemy się w grupie dwudziestu procent elity wnoszącej autentyczny wkład w dalszy rozwój naszej cywilizacji, czy też w osiemdziesięcioprocentowej grupie ludzi słabo wykształconych, miernie zarabiających, o niewielkich potrzebach w dziedzinie kontaktów z nauką, oświatą czy kulturą – żyjących z produkcji materialnej i duchowej elit²⁵. Ważkim zagadnieniem naszych czasów jest niewątpliwie wielostronne wychowanie oparte na tradycyjnych wartościach, które są uni-

²⁴ E. Faure i in., *Uczyć się, aby być. Raport UNESCO*. Przetł. Z. Zakrzewska. Przedm. do wyd. pol. Cz. Kupisiewicz. Warszawa 1975, s. 209.

²⁵ W. Goriszowski, *Wartości w dobie globalizacji z zadania pedagogiki*. [W:] *Wartości – Edukacja – Globalizacja*. Pod red. W. Kojasa. Cieszyn 2002, s. 86.

wersalne, a zarazem poszerzane w ramach dokonującego się postępu. Szkoła, nie mogąc bronić się przed nieuchwytnymi zjawiskami procesu globalizacji, może mieć prawo do tego, by przygotowywać młodzież do właściwego rozumienia zachodzących procesów i przemian ekonomiczno-społecznych oraz do uformowania bogatszej osobowości aksjologicznej swoich wychowanków.

Bibliografia

- Banach Cz., *Reforma edukacji w Polsce – dziś i w perspektywie*. „Nowa Szkoła” 2000, nr 10.
- Boruta T., *Życie społeczno-ekonomiczne*. [W:] T. Boruta, J. Mazur, A. Zwoliński, *Katolicka nauka społeczna*. Częstochowa 1999.
- Botkin J. W., Elmandjra M., Malitza M., *Uczyć się – bez granic. Jak zewrzeć „lukę ludzką”*. Raport Klubu Rzymskiego. Tł. M. Kukliński. Warszawa 1982.
- Czarniawski H., *O wartości pracy człowieka*. Lublin 1998.
- Denek K., *Aksjologiczne aspekty edukacji szkolnej*. Toruń 1999.
- Faure E. i in., *Uczyć się, aby być*. Raport UNESCO. Przetł. Z. Zakrzewska. Przedm. do wyd. pol. Cz. Kupisiewicz. Warszawa 1975.
- Goriszowski W., *Wartości w dobie globalizacji z zadania pedagogiki*. [W:] *Wartości – Edukacja – Globalizacja*. Pod red. W. Kojasa. Cieszyn 2002.
- Handy Ch., *Głód ducha. Poza kapitalizm. Poszukiwanie sensu w nowoczesnym świecie*. Tłum. J. Pieńkiewicz. Wrocław 1999.
- Kwiatkowska H., *Edukacja a nauczyciel. Konteksty, kategorie, praktyki*. Warszawa 1997.
- Lengrand P., *Obszary permanentnej samoedukacji*. Tłum. I. Wojnar i J. Kubin. Warszawa 1995.
- Mały Rocznik Statystyczny 1999.
- Mayor F., *Przyszłość świata*. UNESCO 1999. Red. nauk. przekładu W. Rabczuk. Warszawa 2001.
- Narodowe Obserwatorium Kształcenia i Szkolenia Zawodowego. *Raport 2000*. Warszawa 2000.
- Polityka społeczna. Wybór tekstów źródłowych – część I*. Red. J. Kida. Radom 1999.
- Raport w sprawie obecności aksjologii systemów wartości w procesie edukacyjnym*. Oprac. Cz. Banach z zespołem. [W:] *Świat wartości i wychowanie*. Red. W. Szewczuk. Warszawa 1996.
- Solak A., *Wychowanie chrześcijańskie i praca ludzka. Studium współzależności*. Tuchów 2003.
- Sroga Z., *Nauczyciel przedmiotów zawodowych jako wychowawca*. „Szkoła Zawodowa” 1997, nr 2.
- Szymański M. J., *W poszukiwaniu drogi. Szanse i problemy edukacji w Polsce*. Kraków 2004.
- Śliwerski B., *Program wychowawczy szkoły*. Warszawa 2001.
- W perspektywie roku 2010*. Warszawa 1995.
- Wojtczak D., *Bezrobocie wśród młodzieży*. „Praca Socjalna” 2005, nr 1.

Summary

The influence of changes in the education on the system of values of a young man

The education involves development, it is the broadest coherent activity aimed at imparting knowledge, teaching skills, learner lifelong development and improvement in all spheres. It is generally agreed that education is both a goal and a means of development as people – by their nature – seek to learn and be educated. More emphasis is put nowadays on the problem of personality of young people in the discussion on modern school when analyzing its educational function. It shapes human thinking and action, provides inspiration for further study and skill accumulation necessary for human actions. The school educational function concentrates solely on stimulating and motivating learners towards different forms of activity, which should lead to value recognition through learning. Modern didactics advocates the shift from ‘knowledge’ to ‘personality development’. This involves a fundamental change in understanding the aims of education. The traditional approach: knowledge – skills – values is replaced by a new order: values – skills – knowledge. This shift puts more emphasis on educational function of teaching – learning.